

RADOS SMILJKOVIC

/Politikai Tudományok Kara, Belgrád/

A szocialista öngazgatás politikai rendszerében végbemenő
változások fő irányai és a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének
a szerepe

Az öngazgatás politikai rendszerének alapjai a forradalmi marxizmusban és a jugoszláviai szocialista forradalom jellegében találhatók. A világ szocialista erői és a munkásmozgalmak a történelem legszebb lapjait írták, amikor az osztálytársadalom megszüntetéséért és az osztály nélküli társadalmi viszonyokért harcoltak. Olyan viszonyokért, amelyek között a dolgozó emberek és polgárok közvetítő nélkül, önmaguk döntenek saját munka- és életkörülményeikről. Itt nem szabad elfeledkeznünk a marxizmus klasszikusainak a szerepéről - a radikálisan új típusú szocialista társadalmi viszonyok létrehozásának elméleti és eszmei alapjait Marx, Engels és Lenin dolgozta ki. Olyan társadalmi viszonyok elméleti alapjait teremtették meg, amelyek lényegét a társadalmi tulajdon, valamint a dolgozók és polgárok közvetlen irányító szerepe képezi.

"Sem állam, sem rendszer, sem politikai párt nem adhat boldogságot az embernek. Csak az ember maga valósíthatja meg a saját boldogságát. Ezért a haladó erők és a szocialista társadalom előtt csak egyetlen cél állhat: az adott történelmi pillanat keretei között teremtsenek olyan feltételeket, amelyek közepette az ember az önkifejezés és önmegvalósítás szempontjából minél szabadabb lehessen, s hogy - a termelőeszközök társadalmi tulajdona mellett - szabadon dolgozhasson és alkot-

hasson a boldogságért. Ez az öngazgatás." - írja a szocialista öngazgatási rendszer egyik megalapítója, Edvard Kardelj.^{1/} De az embernek a társadalmi viszonyok között elfoglalt helyet nem önmagától válik ilyenné, ehhez a legöntudatosabb társadalmi erők nagy forradalmi megmozdulására volt szükség. Jugoszláviában e népfelszabadító háború körülményei között végbement szocialista forradalom ténylegesen megalapozta a szocialista öngazgatást. A népfelszabadító háború és a forradalom tömegeket mozgató jellege azon a szándékon alapult, hogy radikálisan megváltoztassák a társadalmi viszonyok osztályjellegét. Számukra ez olyan társadalom létrehozását jelentette, amelyben a dolgozó és a polgár önmaga ura lehet. Az emberek nem azért mennek háborúba és forradalomba, hogy az egyik vezetést egy másik váltsa fel, hanem, hogy ők maguk váljanak vezetővé. Ezt a Kommunista Párt, mint a háború és a forradalom vezető ereje megértette, s a szocialista társadalmi viszonyok létrehozását, amelyeknek az öngazgatás a vázát képezi, az egész társadalom látóterének a központjába helyezte. Elmondhatjuk, hogy az öngazgatás első formái már a háború és a forradalom idején létrejöttek. Az öngazgatásnak e formái többségükben még közvetlen, úgynevezett plebiszcitáris demokrácia alakjában jelentkeztek. Egyébként a többi autentikus forradalomban, mint pl. az Októberi Szocialista Forradalomban, a magyar szocialista forradalomban, stb. is hasonló alapon keletkeztek a közvetlen irányítás új forradalmi formái.

Nyugati szerzők több munkájában is olvashatunk olyan állítást, hogy a szocialista öngazgatás kiépítését Jugoszlávia Kommunista Pártja Titóval az élén a Tájékoztató Irodával és

Sztálinnal történt összeütközés után, az ötvenes évek elején kezdte meg. Igaz, hogy a szocialista öngazgatás jugoszláviai bevezetése abban az időben kezdődött. Nevezetesen, a jugoszláviai szocializmus fejlődésében, de nyugodtan mondhatjuk, az egész világon történelmi dátumot jelentett 1950. július 26., amikor a Népi Képviselőházban Tito felolvasta referátumát "Az állami gazdasági vállalatoknak és a felsőbb fokú gazdasági egyesüléseknek a dolgozó kollektívák által történő irányításáról szóló alaptörvény" javaslatáról. Ez a referátum és maga a Törvény tartalmazza a jugoszláv társadalomban bekövetkezendő szocialista öngazgatói változások teljes programját. De nem igaz az az állítás, hogy az összeütközés a szocialista öngazgatói változásoknak az alapját képezi. Ellenkezőleg, az csak ösztönözte a forradalmi marxizmus eszmei-elméleti forrásaihoz, valamint a szocialista forradalomban megkezdett folyamatokhoz való gyorsabb és határozottabb visszatérést.

Tito ezt mondta a referátumában:

"- A termelőeszközök államosításával még nem valósítottuk meg 'A gyárakat a munkások kezébe!' munkásmozgalmi jelszót, mivel 'A gyárakat a munkásoknak!', 'A földet a parasztoknak!' nem valamiféle elvont propagandisztikus jelszó, hanem mély tartalmú gondolat. Tartalmazza a szocialista termelési viszonyok egész programját a társadalmi tulajdon, a munkás jogai és kötelességei tekintetében, s ennek megfelelően a gyakorlatban is meg lehet és meg is kell valósítani, ha valóban fel akarjuk építeni a szocializmust. A hazai szocialista építés fejlődésének logikus következménye a gyáraknak, vállalatoknak a dolgozó kollektívák irányítása alá kerüléséről szóló tör-

vény." 2/

És valóban, ha visszatekintünk a jugoszláviai szocialista öngazgatásnak az elmúlt 35-36 évben végbement fejlődésére, azonnal megállapíthatjuk, hogy Josip Broz Titonak igaza volt. Az öngazgatás bevezetésének folyamata hosszú, összetett, s elmondhatjuk, hogy mindig nyitott. Hiszen a társadalmi viszonyok demokratizálásának soha sincs vége, sohasem fejeződik be az öngazgatási viszonyok elmélyítése és kiszélesítése. Nevezetesen, a társadalmi fejlődés minden új szakasza új kérdéseket vet fel az öngazgatási viszonyokkal kapcsolatban. Ezzel összefüggésben figyelembe kell venni, hogy bizonyos negatív jelenségek is kísérik az öngazgatási társadalmi viszonyoknak a szocialista társadalomban történő megjelenését, mint ahogy más haladó folyamatokat is kísérik negatív tendenciák. Az öngazgatás bevezetésével nem szűnik meg automatikusan a bürokrácia, bár megszűnésének legjelentősebb alapja éppen az öngazgatás.

A szocialista öngazgatás fejlődésének szakaszai

A jugoszláv szakirodalomban eltérnek a vélemények a jugoszláviai szocialista öngazgatás eddigi fejlődése szakaszainak számát és jellegét illetően. Véleményünk szerint a szocialista öngazgatásnak mint társadalmi viszonyok egész rendszerének a fejlődésében három szakaszt kell megkülönböztetnünk: Az első szakasz 1949-ben kezdődik, és 1963-ig tart. A második szakasz a JSZSZK új Alkotmányának elfogadásával végződik 1974-ben, a harmadik pedig az új Alkotmányok reális társadalmi viszonyokká

való alakításával kezdődik, s még ma is tart.

Az első szakasz során a szocialista öngazgatás behatolt a társadalom minden szférájába és területére, kiterjedt a politikai szervezetekre is. Hatására ez utóbbiakban komoly változások történtek, főleg szerepüket és tevékenységük módszereit illetően. E szakaszban megváltozik a KP szerepe és elnevezése is: vezető eszmei irányító erővé válik, s a Jugoszláv Kommunista Szövetsége nevet veszi fel. Kiderül, hogy az öngazgatás nem tűri az élcsapatpárt és az egyéb szervezetek és a társadalom más struktúrái közötti transzmissziós viszonyokat. Bekövetkezik egy sor társadalmi szervezet és polgári társulás megerősödése, illetve újak megjelenése, olyanoké, amelyeknek keretei között a dolgozók és polgárok kielégíthetik különféle érdeklődésüket és szükségleteiket.

Egyébként, 1949-ben a szocialista öngazgatás kísérletként kezdődött korlátozott számú vállalatnál, majd hamarosan elterjedt az egész országban. Gyári munkásöngazgatásként kezdődik, s ez természetes is, ha figyelembe vesszük, hogy ez a társadalmi szféra képezi az egész társadalmi élet vázát. A munkástanács, amelynek tagjait a vállalat összes dolgozója választja, az első időben az öngazgatói döntések vázát jelenti. A munkástanácson kívül igazgató bizottságot is választanak, amely valamiféle végrehajtó szerv szerepét tölti be. De nem kizárólag azt, hiszen bizonyos jogai és a felelőssége közvetlen. Természetesen továbbra is megmarad az igazgató funkciója, akinek kiválasztására és tevékenységére abban az időben komoly hatással van az állami- és pártstruktúra.

Az öngazgatás fejlődésének e fázisában a szocializmus

szubjektív erőit komolyan foglalkoztatja a bővített újratermelésről való döntés kérdése. Az első időben ez ténylegesen az állam domináns hatása alatt marad, de keresik azt a megoldást, amellyel társadalmivá tehető. Erre majd jórészt a következő szakaszban kerül sor.

F szakaszban keletkezik a társadalmi irányítás fogalma is, amely konkrét kapcsolatban van az öngazgatásnak a gazdaságon kívüli szférában /oktatás, kultúra, egészségügy, szociális biztosítás, kommunális ügyek, stb./ való bevezetésével. A fogalom kialakulására hatással volt az e szférán belüli öngazgatás specifikus jellege is: az öngazgatás szerveinek megválasztása úgy történt, hogy a tagok felét a dolgozó kollektíva választotta, a másik felét pedig a társadalmi-politikai közösség. Abból indultak ki, hogy az e tevékenységek által nyújtott szolgáltatásokat igénybe vevőknek közvetlenül kell részt venniük az e struktúrákra vonatkozó hosszútávú tervek elkészítésében és a mindennapi döntéshozatalban. De e tevékenységek öngazgatásában tíz év alatt több jelentős változás történt, melyeknek az volt a célja, hogy minél hamarabb megszabaduljanak az állam gyámságától és képessé váljanak önmaguk reprodukálására. Kezdetben az öngazgatói szervek alárendelt helyzetben voltak a szervezetek igazgatóihoz viszonyítva. Erre a legnagyobb hatással az állami szervektől való pénzügyi és programbeli függőség volt. És ahogy fokozatosan megszűnt ez a függőségi viszony, az öngazgatás is úgy erősödött e vállalatoknál. E gazdaságon kívüli szféra öngazgatói emancipálódási folyamatának gyorsulását segítette az öngazgatásnak az állami intézményekben való bevezetése is.

Az öngazgatás alapjaira helyezett jugoszláv kommunális

rendszer fejlődésével a társadalmi-politikai közösségekben megkezdődik a társadalom önkormányzati átalakításának a folyamata. A községeknek fontos szerepet szánunk: váljanak fő tényezőjévé azon gazdasági és politikai kérdések megoldásának, amelyeket nem lehet megoldani a munkaszervezetek és társulásaik, csoportosulásaik keretei között. Ebben az értelemben jelentős feladatok hárulnak rájuk a bővített újratermelés szférájából, az ő feladatuk lesz a vállalatok alapítása és megszüntetése, a vállalati igazgatók megválasztása, stb. A községek öngazgatása hamarosan fellendül és ez áttérjed a területükön levő kisebb öngazgatási egységekre is.

Az öngazgatás legfelső szerve a községi képviselő-testület lesz, amelynek vázát a gazdaság, a kultúra, az egészségügy, az iskoláztatás, stb. fejlődésének lényeges feltételeiről való döntéshozatal alkotja. A községi képviselő-testület a döntéshozatal legfőbb szervévé válik, s keretein belül két tanács alakul: a községi tanács és a termelők tanácsa. Elmondhatjuk, hogy a községi öngazgatás fejlődésére igen nagy hatással volt a háború és a forradalom során szerzett tapasztalat, hiszen a forradalmi mozgalom által elfoglalt területeken is léteztek népi választmányok, amelyek sikeres tevékenységet folytattak.

Az öngazgatásnak a dolgozók és polgárok lakóhelyére való kiterjesztése céljából helyi választmányok és lakóközösségek működnek, mint az öngazgatási döntéshozatal legközvetlenebb formái. Itt kell megemlítenünk a gyűléseknek és referendumoknak mint a közvetlen döntéshozatal formáinak erősödését, amelyek nélkül nem képzelhető el a községi öngazgatás. A dolgozók és polgárok e gyűléseken keresztül gyakorolnak közvetlen hatást

a társadalmi fejlődés legfontosabb irányaira, ami azt jelenti, hogy közvetlen hatást gyakorolnak a községi képviselő-testületben és annak szerveiben hozandó döntésekre is.

A szocialista öngazgatás második szakasza 1963-ban kezdődik, az új alkotmány elfogadásával. Az új alkotmánnyal kezdődik az öngazgatásnak teljes társadalmi viszonyra való átalakulása. Ezen alkotmány egyik alapelve "az öngazgatáshoz való jog". A jugoszláv társadalom így olyan alkotmányt kap, amely a maga egészében egy olyan legfelsőbb törvény, amely biztosítja a szükséges alapokat ahhoz, hogy a szocialista viszonyok öngazgatói alapokon fejlődjenek tovább.

A társadalmi építmény alapjától a csúcsáig kialakul az egész szocialista öngazgatói szervezet. Az eddig használatban volt vállalat és intézmény fogalmak helyett bevezetik a munkaszervezet egységes fogalmát. A társadalom életének minden területén kötelezővé teszik, hogy a dolgozók és polgárok öngazgatási szerveket hozzanak létre, tehát az államigazgatásban és a társadalmi szervezetekben is.

Ez a dolgozóknak és polgároknak az öngazgatáshoz való jogából, ill. a társadalom vezető strukturáinak abból a kötelezettségéből következik, hogy biztosítsák az öngazgatás realizálásának feltételeit. Az öngazgatási szervezetek pénzügyi támogatásának új módját vezetik be azzal a céllal, hogy megszűnjön a költségvetésből való finanszírozás rendszere. Ez az öngazgatás alanyai számára szabadulást jelent az állam gyámsága alól, s ez különösen a gazdaságon kívüli szférák - oktatás, egészségügy, kommunális ügyek, stb. - fejlődése szempontjából jelentős.

Az öngazgatási döntéshozatal szervezetében olyan jelentős

változások történnek, mint pl. több tanács létrehozása a társadalmi-politikai közösségek képviselő-testületeiben. Lehetővé válik, hogy a lakosság, elsősorban a foglalkoztatottak, szervezete szerint létesítenek tanácsokat. A szövetségi képviselőházban a társadalmi-politikai tanács és a termelők tanácsa mellett megjelenik a művelődési és kulturális, a szociális és egészségügyi és a szervezeti-politikai tanács. Az alapelv az, hogy a társadalmi-politikai közösségek képviselő testületeiben a társadalmi élet minden területe képviselve legyen. Így lehetőség nyílik arra, hogy a dolgozók és polgárok képviselői a társadalom minden szintjén önkormányzattal hozzák meg döntéseiket.

Az alkotmányba először kerülnek be a társadalmi-politikai szervezetek, s az alkotmány preambumaiban pontosan meghatározzák a szerepüket. E szervezetek a biztosítói a forradalmi hagyományok megőrzésének, s egyik fontos hordozói az öngazgatói alapokon nyugvó szocialista fejlődésnek is. Az alkotmány definiálja, hogy a Kommunista Szövetsége nem rendelkezik a társadalmi ügyekben való döntések felett monopóliummal, de e szervezet feladata az egész társadalom eszmei irányítása. Osztálya és az egész társadalom előtt felelősséggel tartozik az egész társadalomnak a szocialista öngazgatás irányában való fejlődésének biztosításáért. Az alkotmány más szervezetek szerepét is meghatározza: A Szocialista Szövetség össznépi szervezet és parlament. Minden dolgozó és polgár számára lehetőséget ad arra, hogy politizáljon, a szakszervezetek feladatául pedig többek között azt jelöli meg, hogy védjék a dolgozók érdekeit a bürokráciával szemben.

Az 1974-ben elfogadott alkotmány jelentős új lépést jelent

az öniszervezeti rendszer építményének befejezése szempontjából. Ez az alkotmány gyakorlatilag elvágja az utolsó, a régi államközpontú rendszerből maradt szálakat is. Bevezeti a jugoszláv öniszervezeti föderalizmus specifikus formáit is. Jugoszlávia mint szövetségi államrendszer szintjén csak azok a funkciók maradnak meg, amelyeket nem lehet megvalósítani más szinteken. Ez az elképzelés viszonylag régi keletű, hiszen az előző alkotmány definiálta azokat az irányelveket, amelyek megmutatják a társadalom csúcsán koncentrálódó hatásköröket hogyan kell a társadalom bázisára átvinni.

Az öniszervezeten alapuló további szocialista demokratizáció alapvető iránya a dolgozók és polgárok jogainak elmélyítése és kiszélesítése felé mutat, mégpedig a társadalmi bázisban, azaz a társult munka szférájában és a helyi közösségekben. A legfontosabb a társult munka alapszervezeteinek a társult munkában való bevezetése volt. A társult munka alapszervezeteinek alapvető értelme az, hogy tényleges lehetőséget teremtenek arra, hogy a dolgozó ember munkájának és életének minden fontosabb aspektusáról közvetlenül dönthessen. Régi igazság, hogy a munkás a döntéshozó funkcióját akkor töltheti be a legsikeresebben, ha ezt saját munkahelyén, társai között teszi.

Megtörténik a küldöttrendszernek mint az öniszervezés vázának a bevezetése. Alapvető értelme az, hogy minden társadalmat irányító szerv a küldöttrendszer alapján jöjjön létre, s így legyen biztosítva a társult munka alapszervezetek dolgozóinak és a helyi közösségekben érdekelt polgároknak a közvetlen hatása a döntések meghozatalára. Ez magában foglalta, hogy a társult munka alapszervezetei megválasztják a saját küldött-

ségeiket, akik küldötteket választanak a társadalmi-politikai közösségek képviselő-testületeibe és az öngazgatói döntéshozatal különböző formáiba.

Ebben az összefüggésben igen fontos, hogy az alkotmány előre gondoskodott arról, hogy egy társadalmi-politikai közösség képviselő-testülete a dolgozók előzetes egyetértése nélkül egyetlen olyan döntést se hozhasson, amely a társult munka alapszervezeteiből való jövedelemszerzésre vonatkozik. Szintén lényeges, hogy két új elvet is bevezettek: az öngazgatási megegyezés és a társadalmi megállapodás elvét, amelyeknek új minőséget kellett jelenteniük a döntéshozatalok folyamatában. Lényegük, hogy az öngazgatói döntéshozatal folyamatában helyettesíthetnek bármely alárendeltségi viszonyt, és olyan feltételeket teremtenek, amelyek közepette a dolgozók és polgárok saját öngazgatói intézményeik és szervezeteik keretei között megbeszéléseket folytatnak, s nem szavazatok, hanem érvek alapján hozzák meg döntéseiket.

Ide tartozik a választási küldöttrendszer bevezetése is. Ez annyit jelent, hogy a küldöttek és a delegációk a választási folyamat fontos tényezőjévé válnak, pontosabban, a társadalmi funkciókat betöltőket a választási küldöttrendszer keretei között választják meg. A választási küldöttek rendszerének bevezetése olyan törekvés, amelynek célja, hogy a klasszikus polgári demokráciában kialakult klasszikus választási rendszeren túllépjenek.

Az új alkotmány révén új helyzetbe kerülnek a szocialista köztársaságok és a Szerbia Szövetségi Köztársaság tartományai. Gyakorlatilag meghatározó tényezővé válnak a föderáció ügyei-

nek intézésében. A szocialista köztársaságok államokká váltak, a föderáció pedig szövetségi állam lett.

Az öngazgatás politikai rendszerében bekövetkezendő
változások alapvető irányai

A Jugoszláv Kommunisták Szövetségének XII. kongresszusán elfogadott álláspont alapján a JKSZ KP Elnöksége 1982. október 19-én rámutatott az öngazgatás politikai rendszere kritikus felülvizsgálatának szükségességére, mind az egész rendszert, mind egyes alkotórészeit illetően. Ennek alapvető oka a társadalom vezető szubjektív erőinek az a meggyőződése, hogy néhány megoldás időközben már túlhaladottá vált, s hogy néhány negatív tendencia komolyan veszélyezteti az öngazgatást. Az elnökség úgy döntött, hogy az általa elindított kezdeményezés fő hordozója a Szövetségi Társadalmi-rendszer-ügyi Társadalmi Tanács legyen. E kezdeményezés magában foglalta, hogy a kérdés megtárgyalásában az egész népnek részt kell vennie, a vitának valóban demokratikusnak kell lennie, és különösen fontos, hogy a tudományos és politikai intézetek is részt vegyenek benne, hogy a levonandó következtetések tudományos és marxista szemlélete biztosítva legyen. A Jugoszláv Kommunisták Szövetségének 1986 közepén tartott kongresszusáig gyakorlatilag az egész politikai életet e viták töltötték be. A vitákban részt vett az egész társadalom, minden társadalmi szervezet. Minden politikai és társadalmi intézmény, s az egyének is. Néhány nagyobb tudományos vizsgálatot is végeztek, sok cikket, referátumot és könyvet írtak, amelyekben az öngazgatás politikai rendszere fejlődésének különböző

aspektusait dolgozták ki. Attól eltekintve, hogy a változtatásokkal foglalkozó javaslatok mélysége és minősége különböző, s a javaslatok közül több ellentmond egymásnak, domináns maradt az a törekvés, amely az öngazgatás politikai rendszerének erősítését helyezi előtérbe. A változások alapvető iránya, amelyekért a társadalom szocialista erőinek egész frontja plebiszitárisan kiáll, olyan új feltételek megteremtése, amelyek biztosítják a munkásosztály meghatározó szerepét a társadalmi újratermeléssel kapcsolatos döntéshozatalban. Ezért kap hangsúlyt a rendszerbeli feltételek erősítése, amelyek középette a munkások saját közös társadalmi érdekeikről döntenek, mégpedig azon domináns szerep alapján, amelyet a munkások a döntések meghozatalában játszanak mind a társult munka alapszervezetében, mind a társadalom öngazgatási szervezetének más olyan szintjein, ahol a társadalmi újratermeléssel, a munkásosztály, a dolgozók és állampolgárok élet- és munkakörülményeivel kapcsolatos döntések születnek.

A viták során kifejezésre jutott az a döntő állásfoglalás is, hogy a gazdasági válság, valamint az öngazgatás politikai rendszerének működésében jelentkező megtorpanás problémáit nem szabad az öngazgatói demokrácia rovására megoldani. Ellenkezőleg, állást foglalnak a további demokratizálás mellett, amelyen a vélemények, valamint a különböző érdekek szabad kifejezését értik, illetve az érdekeknek a munkásosztály történelmi érdekeinek megfelelő egyeztetését. Ebben az összefüggésben hangsúlyt kap annak szükségessége, hogy a szocializmus szubjektív erőit, elsősorban a Kommunista Szövetségét az eddigieknél is határozottabban mozgósítsák a munkásosztály szociális pozíciójának erősítése és Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek

egyenlősége érdekében.

A társadalmi tervezés öngazgatói tervezetének kifejlesztésében bekövetkezett megtorpanás miatt felmerült e tervezet további, a munkásosztály, a dolgozók és állampolgárok egységének erősítését célzó tökéletesítésének a kérdése is. Természetesen a társadalmi tervezés feladata az egész társadalmi fejlődés sikeres megtervezésének a biztosítása a szocialista öngazgatás viszonyai között, azonban azzal a feltétellel, hogy a döntéseket öngazgatásilag szervezett dolgozók és polgárok hozzák meg. Tekintettel arra, hogy Jugoszlávia szocialista öngazgatói föderáció, mind az egész társadalom, mind az összes társadalmi-politikai közösség szintjén szükség van a társadalmi tervezés hatékonyságának a biztosítására.

Különleges figyelmet szentelnek az öngazgatói szervezés fejlesztésének. E szempontból jelentős, a szervezés tökéletesítését célzó változásokat irányoznak elő. Az öngazgatás fejlődésének elmúlt szakaszában megfigyelhető volt a gazdaság dezintegrációjának a tendenciája, valamint a társult munka szervezetei, az ágazatok, a községek, a köztársaságok és a tartományok keretei közé való bezárkózás. Alapkövetelmény, hogy megtalálják a szükséges kiutat, amely a nagyobb gazdasági egységekbe való integrálódást nagymértékben ösztönözné, de egyidejűleg megmaradjon a munkások közvetlen döntéshozatala is, amely időközben kifejlődött a társult munka alapszervezeteiben.

Az öngazgatás politikai rendszerében szükséges változásokról folyó nyilvános vita rámutatott a mezőgazdasági munkások társadalmi-gazdasági helyzete erősítésének szükségességére, valamint a fenti funkciót betöltő öngazgatói szervezetek formái-

nak a fejlesztésére. Az utóbbi tíz évben jelentős eredményeket értek el a mezőgazdasági termelés szférájában, néhány eredmény világszinten is csúcsteljesítménynek tekinthető. De az is megmutatkozott, hogy a mezőgazdaságban dolgozók öngazgatói szervezésének formái mind a gazdaság más ágaihoz képest, mind a mezőgazdaság technológiai fejlődéséhez viszonyítva elmaradottak. Különösen elmaradott az egyéni mezőgazdasági termelők öngazgatói szervezése. A termelészövetkezetek nem használják ki a rendszer által nyújtott összes lehetőséget.

A helyi közösségek és az érdekközösségek öngazgatói szervezeteiben különösen nagy a változások iránti igény. Túlsúlyban van az a meggyőződés, hogy két irányban van szükség változásokra: szükséges a szervezetek racionalizálása, valamint az öngazgatói szervezet olyan formáinak megtalálása, amelyek még alkalmasabbak a dolgozók és polgárok közvetlen döntéshozatalát biztosító funkció betöltésére. A legtöbb kritika az öngazgatói érdekszervezeteket érte; e kritikában az a meggyőződés volt túlsúlyban, hogy e szervezetek nem a legjobb útjai az e szférában jelentkező állami és adminisztratív beavatkozás megszüntetésének, attól függetlenül, hogy e szervezetek munkájában igen sok dolgozó és polgár vesz részt.

A változásokról folytatott széleskörű viták részvevőinek a figyelmét erősen foglalkoztatta az öngazgatói döntéshozatal színvonalának emelése a társadalom öngazgatói szervezettségének minden szintjén. Külön vizsgálat tárgyává tették a társult munka alapszervezeteiben és a helyi közösségekben megvalósuló döntéshozatal hatásfokát. Túlsúlyban van az a meggyőződés, hogy a színvonal emelése két irányban szükséges: a szükséges változtatások

egyik iránya az egész folyamat racionalizálása, hiszen általánosnak mondható az a vélemény, hogy a dolgozók és polgárok idejének és vagyonának tékozlása folyik, s ez az öngazgatói döntéshozatal folyamán történik; a másik irány a döntéshozatalban résztvevők tudásszintjének az emelése, főleg azoké, akiknek kötelessége, hogy biztosítsák a szükséges feltételeket, amelyek között a dolgozók és polgárok gyorsan és hatékonyan hozhatják meg döntéseiket.

A legnagyobb jelentőséggel az az általános meggyőződés bír, hogy mind a megfelelő eszközök, mind a társadalmi viszonyok változására szükség van, s e változás célja a munkavezetői, öngazgatói és politikai funkciók végzésének illetve betöltésének fokozott ellenőrzése. Ide tartozik az öngazgatói határozatok megvalósítása ellenőrzésének a fokozása is. Arról van szó, hogy a társadalmi viszonyoknak az öngazgatás politikai rendszere fejlődésének bázisán történő demokratizálása maga után vonta a közéleti társadalmi funkciókat betöltő egyének, sőt egész szervek felelőtlenségének a tendenciáját is. Kiderült, hogy sem elméletileg, sem a politikai jog által nincs kellőképpen tisztázva a közéleti funkciókat betöltők felelősségének kérdése, s így előfordulhat, hogy az igazgató elbújuk az öngazgatás kollektív szervezeteinek a döntései mögött, a kollektív szervek viszont az elégtelen tájékoztatásra s egy harmadik személy felelősségére hivatkoznak. Ehhez hasonlóan, a legfontosabb dokumentumok által a szélesebb társadalmi közösségek és az egész Jugoszlávia szintjén sincs a legcélszerűbben rendezve a felelősség kérdése, ezért megtörténik, hogy hosszú ideig nem lehet megállapítani, hogy akár a legnagyobb gazdasági vagy politikai

hibákért is ki a felelős. Hogy ez az ellentmondásos helyzet megszűnjék, a legfelsőbb törvénykezési dokumentumokban végrehajtandó változtatásokra van szükség, de szükséges még az egyes szervek jellegének és egymáshoz való viszonyának a megváltoztatása is.

A nyilvános viták során igen megnöttek a társadalmi-politikai szervezeteknek azon kötelezettségei, hogy ellenőrizzék a közéleti funkciók betöltését. Kiemelték, hogy a Szocialista Szövetség és a szakszervezetek még távolról sem használták ki az alkotmány által biztosított jogokat.

A képviselőházi küldöttrendszerben bevezetendő változások az egész jugoszláv közvélemény figyelmének a központjában állnak. A gyakorlat azt mutatta, hogy a társadalmi küldöttségek aktivitása nem éri el a szükséges szintet, ami ahhoz vezet, hogy a társadalmi-politikai közösségek képviselő-testületének küldöttei önálló tevékenységre kényszerülnek, előfordul, hogy magukra maradnak, ami a lehető legközvetlenebbül vezet az egész küldöttrendszer devalvációjához. Alapkövetelmény, hogy teremtsék meg a képviselő-testületek küldöttei és a társadalmi bázis küldöttségei közötti állandó kapcsolattartáshoz szükséges feltételeket, hogy biztosítsák, hogy a választók társadalmi bázisának a hatása, igényei közvetlenül, naponta eljussanak minden olyan öngazgatói és politikai testülethez, amelyben döntések születnek. Tehát a küldöttrendszerrel kapcsolatban is olyan változások iránti igények jelentkeztek, amelyek a delegációknak a képviselőházi döntéshozatalban való aktív részvétele mellett lehetővé tennék a küldöttrendszernek a hatékony döntéshozatal funkciójában való célszerűbb működését.

Joggal kap hangsúlyt, hogy a társadalmi-politikai közösségek képviselő-testületei mint a hatalom és az öngazgatás legfelsőbb szervei nem tölthetik be funkciójukat, ha a bázisuk nem aktív. Ellentétben a klasszikus parlamenti rendszerrel, amely a döntések meghozatalának folyamatában teljes szabadságot biztosít a népnek a képviselőházba beválasztott képviselői számára, a küldöttrendszer a küldő bázis és a képviselő-testület állandó kapcsolata jellemzi. A képviselő-testület tulajdonképpen az egész társadalmi-politikai közösség, község, köztársaság, föderáció sajátos delegációja.

Különösen kritikus vizsgálatoknak vetették alá a képviselő-testület rendszere végrehajtó szerveinek, elsősorban a köztársaságok és tartományaik, valamint a községek és a föderáció végrehajtó tanácsainak helyzetét és működését. E szervektől nagyobb hatékonyságot várnak el a döntéshozatalok során, de a meghozott döntések megvalósítása terén is. Másrészt kiemelik, hogy szükséges a képviselő-testületek végrehajtó szervei és maguk a képviselő-testületek közötti közvetlen kapcsolat tervezetének a további kidolgozása. Az öngazgatás politikai rendszere a képviselő-testületekre mint a hatalom és az öngazgatás legfelsőbb szervére nagyobb súlyt fektet, amiből annak kell következnie, hogy jobban beléjük kell integrálódniuk a végrehajtó szerveiknek. De ugyanúgy e szervek különösen a végrehajtó tanácsok önállóságára is szükség van, hogy hatékonyabban végezhesék tevékenységüket, valamint, hogy munkájukért a képviselő-testület és a nyilvánosság előtt felelősséggel tartozzanak.

Az öngazgatás politikai rendszere számára különösen nagy jelentősége van a tájékoztatásnak. Sokoldalúan fejlett tájékoz-

tatási rendszer nélkül elképzelhetetlen, hogy a szocialista öngazgatói döntéshozatal igazolja önmagát. Több évtizedes folyamat során megvalósítható rendszerről van szó, amelynek az a célja, hogy a dolgozók és polgárok számára olyan információkat nyujtsunk, amelyek összhangban vannak érdekeikkel és az öngazgatók kötelezettségeivel. Arról van szó, hogy az öngazgatói rendszer az egyetlen, amely a tájékoztatási rendszer alatt olyan rendszert ért, mely minden dolgozónak és polgárnak egyforma információ-szerzési lehetőséget nyújt. Az ilyen rendszer kiépítése igen bonyolult, s teljesen új dolog is, s akkor még nem is említettük azt az ellenállást, amelyet a társadalom bürokratikus erői tanúsítanak e tájékoztatási rendszerrel szemben. Az öngazgatásnak az alkotmány által előírányzott összes lehetséges formája, valamint a rendszer törvényei csak előfeltételei az öngazgatásnak, minden más a társadalmi-politikai szervezetek jólinformáltságától és annak megfelelő szervezési tevékenységétől függ. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a bürokratikus erők az információkkal való manipulálásban különleges jártasságról tesznek tanubizonyságot, hiszen azok alapján rá tudják venni a konkrét öngazgatói szervezetek tagjait, hogy az ő elképzelésük szerint hozzák meg döntéseiket. Ezen erők meg sem kísérlik, hogy a döntéshozatal főbb kérdéseiben megkerüljék az öngazgatás folyamatát, hiszen az az alkotmány és a törvények megsértését jelentené, s ezen túl, a dolgozók és polgárok öntudata már van olyan fejlett, hogy ezt azonnal megakadályoznák. De a tájékoztatás során a bürokrácia kihasználja a képességeit: nehezen érthető információkat készít, főleg a pénzeszközökről való döntésekkel kapcsolatban; elavult tájékoz-

tatást ad, stb. Ezért teljesen normális jelenség, hogy az egész társadalom, de különösen az öngazgatói és politikai döntéshozatal területén a tájékoztatás szférájára irányuló változtatásokat várnak.

A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége és a többi
társadalmi-politikai szervezet

A jugoszláv társadalmi-politikai szervezetek, elsősorban a Kommunisták Szövetsége képezik a szocialista erők leghaladóbb magvát, amely erők mindig a szocialista öngazgatói fejlődés fő sodrában helyezkednek el. Ezért természetes az az elvárás, hogy az öngazgatás politikai rendszerében szükséges változások fő irányain is ők dolgozzanak a legelszántabban. Ezzel kapcsolatban a JKSZ Központi Bizottsága Elnökségének a kezdeményezése olyan elgondolásokat tartalmaz, amelyek nem csak a Kommunisták Szövetsége, hanem a társadalmi-politikai szervezetek tevékenységében is megfelelő változásokat jelentenek. A Jugoszláv Kommunisták Szövetségének 1986 közepén megtartott XIII. kongresszusán kiemelték, hogy a jugoszláv társadalmi-politikai szervezetek tevékenysége is az öngazgatás politikai rendszerének működésében szükséges változásokkal kapcsolatos széleskörű társadalmi vita középpontjában volt. Az alapvető észrevétel az volt, hogy a társadalmi-politikai szervezeteknek, a Kommunisták Szövetségét is beleértve, eltökéltebben kell tevékenykedniük az alapvető ideológiai állásfoglalások és az alkotmány rendelkezései vonalán.

Ugyanis mind a JSZSZK alkotmánya, mind a Kommunisták Szö-

vetségének programja a társadalmi-politikai szervezeteket a szocialista öngazgatói fejlődés vezető erőiként definiálja. Ez annyit jelent, hogy ők képezik az állandó progresszív változások vázát és ők a politikai és öngazgatói döntéshozatal legbefolyásosabb tényezői. Ebben az összefüggésben hangsúlyozzák, hogy az öngazgatás további fejlődésében a legfőbb felelősséggel a Kommunista Szövetsége mint vezető, ideológiai irányító erő tartozik, amiből az következik, hogy az öngazgatás mindennapos működéséért is a JKSZ felel a legnagyobb mértékben. A JSZSZK Alkotmánya szerint a társadalmi-politikai szervezetek közvetlenül is bekapcsolódnak az öngazgatói és politikai döntéshozatalba. A föderáció szintjéig minden képviselő-testületben külön tanácsot alkotnak azok a küldöttek, akiket közvetlenül a társadalmi-politikai szervezetek delegálnak. Ha még azt is figyelembe vesszük ezzel kapcsolatban, hogy a képviselő-testületek, valamint más öngazgatói szervezetek küldötteinek nagy részét a Kommunista Szövetség tagjai teszik ki, a többiek pedig más társadalmi-politikai szervezetek tagjai, akkor ebből az következik, hogy a társadalmi-politikai szervezetek helyzete igen kedvező. De a társadalom közvéleménye, s minden társadalmi-politikai szervezet is egyöntetűen úgy értékeli, hogy a tényleges öngazgatás gyakorlata mind a rendszer, mind a dolgozók és polgárok elvárásainak és reális szükségleteinek szintje alatt marad.

A Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége még mindig nem tudta a szükséges méretekben maga köré csoportosítani a dolgozókat és polgárokat, illetve azok társadalmi és más szervezeteit. Pedig szerepének alapvető értelme nem csak az olyan funkciók végzése, mint a választásokkal, a más strukturáktól származó különböző

kezdeményezések formális megvizsgálásával kapcsolatos teendők. Feltétlenül szükséges, hogy továbbfejlődjön a tekintetben, hogy állandóan biztosítsa azokat a feltételeket, amelyek között a dolgozók a politikával foglalkozhatnak, részt vehetnek a társadalmi ügyek öngazgatásában. Ez annyit jelent, hogy szerepüknek azt az oldalát kell erősíteni, amely lehetővé teszi, hogy a dolgozók és polgárok a saját ideológiai, filozófiai, vallási és egyéb hovatartozásuktól függetlenül foglalkozhassanak a politikával. Alapvető, hogy politikai tevékenységük ne lépje túl azt az alapteretet, amelyet a Jugoszlávia szocialista fejlődése és el nem kötelezett politikája melletti állásfoglalás jelent.

Különösen nagy igény mutatkozik arra, hogy a Szocialista Szövetség minden ügy, különösen a közéleti, politikai és más funkciók végzésének össztársadalmi ellenőrzésében sokkal erősebb tényezővé váljon. Ugyanezen a szinten jelentkezik az az igény, hogy a Szocialista Szövetség jobban kivegye részét a dolgozók és polgárok tájékoztatásának biztosításából, hogy azok a saját meggyőződésüknek megfelelően részt vehessenek a különböző szervezetek és szervek politikai és öngazgatói tevékenységében. Általános az az igény, hogy a Szocialista Szövetséget mint össznépi szervezetet és mint a haladó erők frontját egyaránt erősítsék. Ebben az értelemben egész sor olyan javaslat látott napvilágot, amelyek a Szocialista Szövetség szervezetében és tevékenységének módszereiben szükséges változtatásokkal foglalkoznak.

Ami a szakszervezetet, Jugoszlávia legszélesebb, minden osztályt összefogó szervezetét jelenti, amely gyakorlatilag minden dolgozó szervezésével foglalkozik, e szervezet az öngaz-

gatási rendszer integráns tényezőjévé vált. Néhány elemzés szerint a szakszervezetnek több, mint hetven funkciója van; minen, a politikai és öngazgatói döntéshozatalt érintő folyamatba és viszonyba bekapcsolódik. Szinte képtelen arra, hogy mindezt a munkát elegendő hatékonysággal végezze. Ezért sok kérdés merült fel azzal kapcsolatban, hogyan lehetne hatékonyabbá tenni mind a döntéshozatalok folyamatában, mind az öngazgatói döntések megvalósításában, valamint a munkásosztály és a dolgozók közvetlen érdekeinek védelmében. Úgy tűnik, hogy a szakszervezetnél hiányzik a szükséges távolság más társadalmi struktúrák, elsősorban állami, egyéni és néhány öngazgatói struktúra tevékenységének néhány aspektusától, ami azzal a következménnyel jár, hogy az érdekvédelmi tevékenységet nem mindig tudják a kellő időben és a szükséges meghatározottsággal végezni. Pedig az érdekvédelmi funkció különösen fontos a munkásosztály érdekeinek bürokratikus kiforgatása elleni harcban.

A Jugoszlávia Szocialista Ifjúságának Szövetségével szemben felmerült az az igény, hogy nagyobb változtatások történjenek, mégpedig a szövetségnek az öngazgatói döntéshozatal folyamatában való aktívabb részvételének erősítése érdekében. Különösen nagy hangsúlyt kap annak szükségessége, hogy a Szövetség tegyen meg mindent azért, hogy a fiatalok és szervezeteik egész sora szélesebb teret kapjanak mindennapi tevékenységük számára.

A legkevesebb észrevétel a Népfelszabadító Háború Harcosai Társult Szövetségének a tevékenységét érte. Ez az a szervezet, amely a szocialista forradalmi hagyományok őrzésének a leghatározottabb tényezője maradt, mégpedig mind a negatív tenden-

ciák elleni mindennapos harc terén, mind az új haladó irányzatok és az azokat vezető konkrét személyek és csoportok támogatásában.

Általános az a meggyőződés, hogy a további szocialista öngazgatói fejlődés a legnagyobb mértékben attól függ, hogy a Kommunista Szövetség és annak szervei, szervezetei képesek legyenek a munkásosztály szocialista öngazgatói érdekei által támasztott igényeknek megfelelni. Alapvető követelmény, hogy a Kommunista Szövetségnek határozottabban kell folytatnia azt az átalakulást, amelynek célja, hogy a Szövetség a társadalom vezető eszmei meghatározó erejévé váljon, olyan erővé, amely a rendszer és az egész társadalom belső tényezőjeként hat. Ez azt jelenti, hogy feltétlenül szükséges megszabadítani a társadalmi viszonyokat a társadalmi fejlődés irányításában, különösen pedig a közvetlen politikai és öngazgatói döntéshozatalban kialakult mindenféle monopóliumtól. Ez az első helyen a Kommunista Szövetsége és a többi társadalmi struktúra, elsősorban a társadalom társadalmi-politikai és öngazgatói szervezetei között kialakult transzmissziós viszony teljes megszüntetését kívánja.

Szükséges, hogy megszabaduljunk a vezető társadalmi erők és a társadalmi fejlődés többi szubjektuma közötti értinkezés olyan tartalmi jegyeitől és módszereitől, amelyek az állami centralizáció rendszerére, vagy a polgári demokrácia rendszerére jellemző viszonyoknak felelnek meg. Ezzel egyidejűleg a jugoszláv kommunisták plebiszitáris igénye, hogy erősödjék az egység, s ne csak a Kommunista Szövetségé, hanem más haladó erőké is. Erősen hangsúlyozták, hogy a marxizmusnak mint a jugoszláv társadalmi fejlődés eszmei alapjának a további megerősítésére van szükség. Egyúttal kiemelték a marxizmus alkotó mó-

don való alkalmazásának a szükségességét, ami továbbra is jelentősi más szocialista társadalmak és a világ összes haladó ereje tapasztalatainak a figyelembe vételét.

A Kommunista Szövetsége vezető szerepének és működési módszereinek demokratizálása iránti egyidejű követelményekhez tartozik a demokratikus centralizmus további megerősítése is. Alapvető álláspont, hogy a Kommunista Szövetsége számára a demokratikus centralizmus továbbra is szükséges, a belső viszonyokat meghatározó elv, azonban átalakításának a szükségessége is összhangban van a KSZ új szerepével és az öngazgatás politikai rendszerének jellegével. Nyilvánvaló, hogy a szocialista öngazgatás feltételei között a demokratikus centralizmus lényege kell, hogy legyen a Kommunista Szövetsége szerveinek és szervezetei politikájának a meghatározása folyamán, a döntéshozatalok, valamint az álláspontok kialakítása során megnyilvánuló széles demokrácia. Ebben az összefüggésben a tudományos érvelésen alapuló vélemények és kritikák harca elsődleges jelentőségre tesz szert. Nem lesz már szükség a szervezetek és szervek hierarchiai viszonyain alapuló alárendeltségnek, s előtérbe kerül az érvek, valamint az érveken alapuló döntések, illetve álláspontok jelentősége.

Az öngazgatás politikai rendszerében szükséges változások irányainak meghatározása céljából folytatott vitában, amely az egész pártot átfogta, különösen nagy helyet kapott a felelősségnek a kérdése, amellyel minden szubjektum tartozik a párt politikájának kialakításáért s e politika megvalósításáért. Általános az a tudományos kutatások által is alátámasztott meggyőződés, hogy az öngazgatás további erősítéséhez szükséges a Kommunista Szövetsége minden szervének és szervezetének a gyakor-

latban való megerősítése. Különösen kiemelik annak szükségességét, hogy erősödjék a Kommunista Szövetség alapszervezeteinek mint a Kommunista Szövetség politikája kialakításának és a társadalmi öngazgatási és politikai döntéshozatal alapvető alanyainak a szubjektivitása. De nem abban az értelemben, hogy ők váljanak a társadalomban a döntéshozatal központjává, hanem, hogy váljanak olyan központokká, ahol a saját tagjaikat előkészítik és felkészítik arra, hogy az öngazgatás legjobbjaiaként vezetői lehessenek az öngazgatási döntéshozatal folyamatának és az öngazgatási döntéseknek a társadalomban való megvalósításának. A KSZ alapszervezeteinek tevékenységében szükséges változásoknak ez az aspektusa különösen fontossá válik, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy az öngazgatás szervei által hozott helyes határozatok száma nagy, de e határozatok megvalósítása nem éri el a döntések meghozatalának színvonalát.

Következtetésként levonhatjuk, hogy az öngazgatás politikai rendszerében szükséges változások a társadalmi-politikai szervezeteknek, elsősorban a Kommunista Szövetségének kétirányú tevékenységét igénylik:

- Változtassák meg saját szerepüket, szervezeteiket, egymás közötti viszonyaikat, mégpedig összhangban az öngazgatásnak az egész társadalomban és annak minden részében történő további elmélyítésének és kiszélesítésének a céljaival.

- Tegyék intenzívebbé a szocialista öngazgatási ideológia és társadalmi gyakorlat fejlesztését célzó tevékenységüket.

Jegyzetek

* 1986. október 2-án a József Attila Tudományegyetem Tudományos Szocializmus Tanszékén elhangzott előadás.

1. E. Kardelj, Pravci razvoja politickog sistema samoupravljanja, Komunist, Beogra, 1977, 10. old.
2. J. B. Tito, Samoupravljanje, grupa izdavaca, Sarajevo, 1977, 9. old.